

יהדות צרפת בשואה: התמודדות הלכתית-אמונית

מאת: הרב נריה גוטל

ככלל, בהחלט נכון לומר שיהלכה' אינה מקומית. להוציא את ארץ ישראל ומצוות התלויות בה [ולהוציא משהו – אולי – מהלכות בבל], הרי ההלכה היא אינדיפרנטית גאוגרפית. מה לה צרפת או בלגיה, דרום אפריקה או צפון אמריקה, סין או יפן. מבחינה זו אין לדבר על 'הלכות שואה בצרפת' השונות מהותית מ'הלכות שואה' של פולין או של הונגריה. ההבדל מסתכם בסיטואציה ובתולדותיה.

לא כן היסטורית, שכן יהודי כל אחת מארצות הכיבוש הנאצי סבלו באופן שונה. באחד היו מחנות ריכוז ובשני מחנות השמדה, באחד הייתה מנת ייסורין ארוכת שנים ובאחד רק בשנה האחרונה, באחד היה יותר שיתוף פעולה מהאוכלוסייה המקומית ובשני פחות, וכן הלאה על זה הדרך. בהתאם, ההתמודדות ההלכתית-אמונית הייתה בבואה של הסיטואציה המקומית. להלן נבקש לתת דעתנו, ולו גם בקצרה ובקליפת אגוז, למוראות השואה של יהודי צרפת, וליתר-דיוק לדרך פעילותם והתמודדותם ההלכתית-אמונית אל מול 'ממלכת הרשע'.

*

ב - 1940 נכנעה צרפת לגרמניה, כמעט ללא התנגדות. בעיר וישי אשר במרכז צרפת, הוקמה ממשלה אשר חרתה על דיגלה שיתוף פעולה עם הכובש הגרמני ובראשה הועמד המרשל פטן (Pétain) – גיבורה הקשיש של מלחמת העולם הראשונה. בהסכם הכניעה נקבע שצפון המדינה יהיה שטח כבוש בעוד שהדרום יישאר אזור צרפתי "חופשי". בסוף 1940 פירסמה ממשלת צרפת, ביוזמתה, חוקים גזעניים נגד היהודים, בהמשך נשללה אזרחותם הצרפתית של מהגרים יהודים. כל היהודים חוייבו להירשם בתחנות המשטרה ולהטביע בתעודות הזהות שלהם את המילה "יהודי" (JUIF), וכן נאסר עליהם לשאת במישרות ציבוריות וממשלתיות, כגון מורים, מרצים באוניברסיטאות, עתונאים, שופטים ועורכי דין, ובנוסף נאסר עליהם להיות סוחרים ועסקיהם הועברו לניהול ארי. באזור הכיבוש החלו פעולות דיכוי, מעצרים ומשלוחים של יהודים למחנות ההשמדה, זאת בסיועם הפעיל של השלטונות והמשטרה הצרפתיים. הצרפתים החזיקו עשרות אלפי "אזרחי אוייב", רובם-ככולם יהודים, במחנות הסגר למרגלות הרי הפירנאים. התנאים הפיזיים במחנות אלו היו קשים ביותר ורבים נפטרו מקור, מחלות ורעב. מאוחר יותר הסגירו הצרפתים רבים מהעצורים לגרמנים ורובם נספו באושוויץ. ב - 1942 חוייבו היהודים שבאזור הכיבוש לענוד טלאי צהוב. בסוף 1942, כאשר נחתו האמריקאים בצפון אפריקה, ביטלו הגרמנים – בפועל – את האזור "החופשי". מתוך כ - 250,000 יהודים שחיו בצרפת בשנת 1939 הוגלו ונרצחו כשליש,¹ כ - 75,000 יהודים.

ה"חומרים" שישמשו אותנו להלן הם בעיקר חומרים כתובים המתעדים אירועים ומסמכים. לצידם משמשים אותנו מעט חומרים כתובים שנודע עליהם בשמועה אך עדיין לא נמצאו, וכמו-כן, כמובן, ראיונות. מכנה משותף לכולם: זווית משפחתית. על הסוג הראשון נימנים חוברת שהוציא לאור סבי ז"ל, היועץ המשפטי מר רוברט סומר: 'זכרונות "ייט-יינגל" לשעבר' (מהדורה

¹ "רק" שלישי, במידה רבה בזכות פעילות נמרצת של חסידי אומות עולם.

ראשונה, ירושלים תשל"ח; מהדורה שנייה, ירושלים תשס"ד)² וכן לקט המסמכים 'זרח בחושך אור לישרים, חנוך ורחום וצדיקי' (הוצאת המשפחה, ירושלים תשמ"ו) שראה אור אחר מותו. הסוג השני מתייחס למחברת שרשם סבי, הרב ד"ר אהרן [אדריאן] גוטל ז"ל, במהלך השואה, ואשר כללה מיגוון שאלות בהן נשא ונתן עם רבנים – למשל, הנחיותיו של הרב ברונושוויג, משטרסבורג, המדריך בפרוטרוט כיצד לבנות מקווה. הסוג השלישי כולל גם אירועים מוצנעים שלא נחשפו. לדוגמה: אבי שליט"א מספר שערב אחד, אחר השואה, הוא שמע "מאחורי הפרגוד" את הוריו מתלחשים ודנים בשאלה אם להסגיר לשלטונות יהודי מסויים שנודע כי שימש "מוסר" במהלך התקופה החשוכה של ממשלת ווישי. בין ההורים התגלעו בנושא חילוקי דיעות, עד שהוכרע לבסוף שלא להסגירו, וזאת משום ש"יש לו משפחה". עם זאת, מוסיף אבי, לאורך שנים הקפידה הקהילה שלא לצרף אדם זה למניין! מסוג זה של "חומרים" אוסיף את סיפורה של אמי שתחי', הזוכרת את סבה – הרב הראשי משה [מוריס] ליבר, לו נמסר יום אחד שהנאצים עומדים להגיע לעיר בורדו – לשם נמלטו 'בית המדרש לרבנים' שבראשו עמד, כמו-גם ראשי ה'קונסיסטואר', ארגון הגג של הקהילות היהודיות - ובעת שנמלטה המשפחה מהעיר הם אכן ראו את הגרמנים פוסעים לנגד עיניהם, ירדו לשול הכביש והסתתרו, הנאצים עברו ועיניהם סומות, והם נמלטו. ועוד מסוג זה: בספרה של יעל ורד 'פליקס רב העלילות' (תל אביב 1999, עמ' 337) מתועדת בריחתו של פליקס גולדשמידט מרכבת שהובילה אותו למחנה השמדה. גולדשמידט מספר שם על קרוב משפחה ששקל גם הוא לקפוץ מהחלון ולהימלט אך הכריע לבסוף בשלילה, אחר שידע כי בריחה זו תביא את הנאצים להיפרע מיתר אחיו היהודים. לאמור: הכרעות מנוגדות בשאלה הלכתית-מוסרית של הצלת עצמו תוך סיכון חבירו.³ גולדשמידט לא חשף במי דברים אמורים; במשפחה סבורים – ברמה הקרובה לוודאות – במי ממשפחתנו מדובר ["מולוי", הוא שמואל כהן הי"ד].

ומן הסוג הראשון - המסמכים הכתובים. הכל מכירים את דברי חז"ל שבמדרש (ויקרא רבה לב, ה): "ר' חונה בשם בר קפרא, בשביל ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים, על ידי שלא שינו את שמן... ראובן ושמעון מי נחתין ראובן ושמעון מי סלקין. לא היו קורין לראובן רופס, ליהודה לוליאנא, ליוסף ליסטס, לבנימין אלכסנדרא"; שימור שם יהודי, מקורי, כחלק מהותי בשימור

² על 'ספרות הזכרונות' כמקור הסטורי, ראה אסתר פרבשטיין, בסתר רעם, ירושלים תשס"ב, עמ' 551 ואילך.

³ וראה רמ"צ נריה, 'בריחה ממחנה השמדה', ענפי פתחיה, כפר הרואה תשנ"ב, עמ' 184-194, ובחיתומו: "ברור הדבר כי כל אלה – שנמלטו ושלא נמלטו – קדושים ייאמר להם, ועוד יסופר לדור בסוד-שיח ויתפעמו לבבות בדומיית-אלם על הגבורה-שבגבורה של אלה שיכלו להתגונן ולהציל עצמם, והבליגו על קדימת-חיייהם ועל רצון נקמת דם-יקיריהם, למען הצלת אחרים, ולמען המשך חיי אלה שקיוו כי יישארו בחיים". והשווה שו"ת חסד יהושע, לרב יהושע גרינוולד, ניו-יורק תשי"ח, סימן כ [הובא אצל אסתר פרבשטיין, שם, עמ' 190-192], ולדידו "מצוה רבה היתה לסייע לבריחה שיהיה הצלה פורתא", למרות סיכון הנותרים. מר יעקב שטרן, מפתח תקוה, אישש את הדברים, בעדות אישית. במכתב ששלח לי, כתב: "הרב גרינוולד בפירוש עודד בריחת צעירים... שני אחים בני-דודים ראשונים שלי היו אלה ששאלו לדעתו בפירוש והוא השיב בחיוב. אבל הוריהם לחצו עליהם שיישארו עם כל המשפחה... ההרגשה הייתה שעוד מעט קט הצלה ממזרח מגיעה... בשיחות ארוכות עם השניים הנ"ל ועוד ועוד קרובי משפחה, במשך כל השנים, הם חזרו והגדירו את עצמם כטיפשים על אשר לא ברחו". וראה ר"מ עמנואל, 'ההלכה בשטח: מציל עצמו על חשבון חבירו – בריחתו של פליקס רב העלילות', אור נחל שורק, גיליון 221, יג בטבת תשסו.

ציביון. ובכן, דוגמא מאלפת להתייחסות יהודית גאה, גם תחת מגפי קלגס ומשעבד, מהווה מכתבו של מר רוברט סומר מה- 17 באוגוסט 1941, ממרסיי, מכתב המופנה ל"מר א. כהן", וזה עיקרו:

"אדוני, קראתי ב'עתון הרשמי' (של צרפת) מה- 10.8, שהגשת בקשה לשנות את שמך ל-קירון. ללא דיחוי נוסף, ברצוני להביע בפניך את שאט הנפש העמוקה שגורמת לי פנייתך המטופשת והבוגדנית.

1. השם כהן שאתה נושא אתך אינו לך מתמול שלשום. מאז שהגעת לגיל בינה יכולת להגיש בקשה לשינוי שם וזאת בתקופה בה הצרפתים היהודיים נחשבו ככל צרפתי אחר. באומץ לב ובגאווה עצמית הראויה לציון חיכית לזמן שאחיד יהיו במצוקה, שנאמנותם תוטל בספק, שזכותיותיהם יוגבלו כדי לתכנן את עריקתך.

2. שם זה, שנמסר לך ע"י הורידך, באיזו זכות מסרב אתה להעבירו לילדיך?

3. האם כוונתך להסיר מהלא-יהודים את זהותך? הרי תדע שאת ה'עתון הרשמי' קוראי גם האנטישמים, וסביר הוא שכבר בשבוע הבא "גרינגוואר" (העתון של האנטישמים) יעשה לך את הפרסום שאתה ראוי לו.

4. דע לך שגם אם שמך הוא כהן או קירון, אין זה משנה כהוא זה את יהדותך כלפי ממשלת צרפת. הרי החוק מיום 2 ליוני 1941 אינו מתייחס לשם ולא לדת אלא למקור בלבד.

למה שעשית יש שם: עריקה בזמן מלחמה! החוק הצרפתי מעניש עריקה בעונש מוות. היהודים אינם כה אכזריים, ואיני מייחל למותך. אבל אני מקווה שלא תימצא משפחה, לא יהודית ולא נוצרית, שתסכים שילדיה יבואו בברית הנישואין עם ילדיך. העונש לבוגד הינו הבוז של אלה שהוא זנח אותם בשעת סכנה, ושל אלה שהוא ניסה לחדור אליהם במירמה.

קבל נא, אדוני, את רגשי שאט נפשי."

כך הוא כותב, כאזרח מהשורה. שנתיים מאוחר יותר, הוא ממונה לתפקיד רישמי, אותו הוא מוכן לבצע 'למעשה' עם שהוא מסתייג נמרצות מהמעמד ה"רשמי". היה זה בשנת 1943, כאשר התעורר צורך למלא את שורות הרבנים ואנשי הדת שיתנו מענה למכלול צרכי הדתיים של הציבור היהודי המפוזר, ובראש וראשונה יתנו דעתם למצב ריבואות היהודים שגורשו – כאמור - לאותם מחנות שלמרגלות הפירנאים. הרב רנה הירשלה, רבה של שטרסבורג וידיד טוב של מר סומר פנה אליו וביקשו לשמש "רב סיעודי" אזורי לתחום השיפוט של העיר טולוז ובו גם מיתחם הפירנאים. הרב הירשלה הנפיק לו 'כתב חסינות', שזה לשונו: "אני הח"מ, רנה הירשלה, רב ראשי, רב סיעודי⁴ ראשי, מאשר שמר רוברט סומר... שייך למשרדי הרבנות הסעודית ומכהן בתפקיד רב סיעודי אזורי. בתור שכזה, הוא מופיע ברשימה הרשמית שנמסרה ע"י ה-UGIF [ארגון גג של כל הארגונים היהודיים, "מטעם" שלטונות צרפת]". למכתבו זה של הרב הירשלה נילוותה חתימת מפקד המשטרה המאשר את כל הני"ל ומוסיף כי "בתור שכזה, הוא נהנה מההיתרים כמו שאר עובדי המוסדות היהודיים". על כך הגיב מר סומר במכתב שלהלן:

⁴ במשמע: סיוע הומניטרי-יהודי.

"רנה [=ידידו הרב הירשער] היקר. אני מאשר בתודה את קבלת מכתבך, לו מצורף מכתב פנימי המטיל עלי 'שיעבודך'. כאשר קבלתי על עצמי את התפקיד של רב סיעודי, כלל לא התעלמתי מהסכנות הכרוכות בכך. אבל ברור לי לגמרי שלא אקטין אותן כלל אם אקבל, במחיר ויתור על כבודי, להיות בעל תעודת הסמכה מטעם הכובשים. אינני רוצה - והדבר מובן כיהודי וכצרפתי כאחת - להיות מוגן ע"י שלטונות הכיבוש, וכן לא אסכים להיות שייך ל-UGIF. אני יודע שקיים גוף כזה, אך אינני מכיר כלל בתוקפו המוסרי. הרשה לי לחזור יחד עם המשורר בספר תהלים: 'עזרי מעם ד' עושה שמים וארץ'..."

את העבודה, הלא קלה והמסוכנת, הוא ביצע עד סוף המלחמה במסירות, ברגישות, במרץ ובתושייה, כפי שיבוא מזה משהו להלן, אך הוא לא היה מוכן בשום אופן להכיר ולו גם במידה כשלהי בשלטונות הכיבוש, וודאי לא במוסריות הליכיהם. לדידו, הכרה כזו בעייתית הן הלכתית והן אמונית, שכן בשעת שמד⁵ עסקינן, ולכן הוא לא היה מוכן להשלים איתה, למרות הסיכון.

בראשית 1944 הוא מפנה, בתוקף תפקידו, מכתב למנהל מעון קשישים. במכתב זה הוא מורה לו כיצד לנהוג בנפטרים יהודיים:

"... במקרה של מוות, הוראות הדת היהודית כדלהלן: א. בשום פנים מואון אין לקבור יהודי בשבת; ב. הגופה אינה צריכה להיות מלובשת בחליפה לגבר או שמלה לאשה, אלא בכתונת רחבה מבד לבן. באם אין אפשרות לתפור כתונת כזו, יש להלביש את הנפטר בחולצה וסדין שיעטפו אותו לגמרי; ג. יש להודיע מיידית לרב הקהילה הקרובה, על מנת שיוכל להיות במקום בעת ההלוויה ולהגיד את התפילות...; ד. בשום פנים ואופן אין להניח על הארון או על המצבה סמל של דת אחרת..."

דא עקא, אחד מהקשיים הגדולים איתו התמודדה האוכלוסייה היה המחסור, ולכן בהקשר זה מקבל מר סומר מכתב מבית חולים-הוספיס המאשר קבלת מכתב מעין זה ו"רושם זאת לפניו" אך מודיעו בהגינות כי "למוסדנו מעט מאוד סדינים, ואין בכלל חלוקים לבנים גדולים. לאור זאת אבקשך להעביר אלינו 2 סדינים ו- 2 חלוקים. פריטים אלו יוחזרו לך במקרה ולא יהיו פטירות של יהודים בביה"ח שלנו. אני מקווה שהיענותך תאפשר לנו לנהוג על-פי דרישות דתכם".

מובן מאליו כי פעילותו של מר סומר הייתה עם החיים לא פחות - אלא הרבה יותר - מאשר עם המתים. בזכרונותיו סיפר למשל, כי "באזור הצפוני [הכבוש] כבדרומי ["החופשי"], תמיד היה מותר לבקר בבית הכנסת". ואולם, "בשנת 1943, לא הממשלה, כי אם הקהילה היהודית, שרעדה מפחד - אחר שארעו מעצרים רבים בבתי כנסת - החליטה לקרוא ראש השנה שרק יהודים בעלי אזרחות צרפתית יורשו להיכנס לבית הכנסת". תגובתו הייתה ברורה: "או-אז החליט כותב שורות אלה לארגן בביתו תפילה רק ליהודים בעלי נתינות זרה!"

כך עם המתים, כך עם החיים, וכך גם עם היילודים - קיום מצות ברית מילה. לא היה קל להשיג מוהלים, לשכנע אותם להיטלטל ברחבי האזור הכבוש או "החופשי" ובכך להוסיף

⁵ ראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך כב, טורים קד-קט; וראה גם כרך טו, טורים שלט-שס.

ולהסתכן. בהקשר זה הוא מפנה, בפברואר 1944, מכתב לד"ר שוורץ, ובו – בין השאר – הוא כותב לו "כמעט" במפורש על "ניתוח" מוצלח ועל בקשה ל"ניתוח" נוסף:

"... לעונג לי למסור לך שהתינוק אותו ניתחת לפני כשבועיים במונטובן מרגיש בטוב. הוא יצא מחר מביה"ח ויועבר למחנה סט-פון". כך על עבר, אך לא זה עיקר מטרת המכתב, אלא העתיד: "בקשתי ממך כעת היא לבצע ניתוח דומה בילד נוסף... בעיר קהור שם מתגוררים הוריו... מדובר באנשים מאוד חביבים... מאוד מאוד חשוב להם שהניתוח יערך באופן דחוף. הם גם הזמינוני לחגיגה משפחתית זו".

[בהחלט מעניין מה היה חושב קורא חשדן על "חגיגה משפחתית" הנערכת לרגל "ניתוח"...].
מר סומר מתכנן לד"ר שוורץ בפרוטרוט את המסלול, תוך שהוא מציין כי הוא ילווה אותו בעצמו. "אודה לך א"כ אם תצא מוילמור ביום ג' ברכבת של 9:00, תגיע למונטובן ב-10:00, נצא יחד ב-10:43 ונגיע לקהור ב-11:40. הברית תערך מיד ונוכל לצאת מקהור חזרה אחה"צ... אני מניח שהעובדה שאסע אתך תעודד אותך". הוא יודע היטב שלעת הזאת זו בקשה שאינה קלה כלל ועיקר,⁶ ברם הוא חש חופשי לבקשה מזולתו, אחר שהוא קושט עצמו לפני שהוא קושט אחרים:

"אני יודע שאני מבקש ממך טובה. אני מרשה לעצמי ללחוץ עליך, כי הנימוק הדתי כאן הינו חד משמעי. אני אישית אינני מהסס בחודשים האחרונים לפעול למען אחי, ולכן אני חש שמותר לי לתבוע זאת גם מאחרים. מראש אני מודה לך..."

המצוקה החומרית הייתה – כאמור – אחת הבעיות הקשות בכלל, ליהודים בפרט, ולקראת החגים על אחת כמה וכמה. לעניין זה יש התייחסויות רבות, נציין שתיים: הראשונה, פנייה של מר סומר לרב קלרקופר, לקראת פסח תש"ד (1944), פנייה שעניינה מחסור בבקבוקים למילוי יין לליל הסדר: "קבלתי את הבקבוקים ששלחת לי. האם תוכל להודיעני אם אפשר לצקת את היין לתוכם, כלומר – האם מולאו מים למשך שלושה ימים, ולא, אעשה זאת בעצמי". בשל הדחיפות, כעבור יומיים בלבד משיב לו "קלרקופר" במברק: "אפשר למלא בקבוקים מיד".

בהקשר זה מעניינת ביותר ההשוואה בין ההוראות השונות שנתנו מידי שנה רבני ה"קונסיסטואר" לפני פסח. למשל, ביחס ליין: תחילה הסתפקו באמירה שניתן להשתמש ביין העשוי מצימוקים; שבמידה והכמות מצומצמת – להעדיף את הלילה הראשון על יום טוב שני; ושם אין בכלל יין – לומר קידוש בלי "בורא פרי הגפן". שנה אחרי כן הם כבר מציינים אפשרת לשימוש בתה או בקפה ל"ארבע כוסות", כמובן בברכת "שהכל" ולא ברכת "בורא פרי הגפן". [אגב הוראות אלה, שראו אור מטעמה של ההנהגה הרבנית ואשר חתומים עליה פעם שלושה ופעם חמישה רבנים, יצויין שלאחד מהרבנים החתומים סבא לא סלח כל ימיו, שכן בעיצומה של המלחמה, הלה היגר לאמריקה. "עריק" שהפקיר את אחיו במערכה, הפטיר כלפיו!].

מחסור דתי אחר בא לידי ביטוי ביחס לטוויית ציציות "לשמה". כאן העניין עוד יותר מרתק, שכן הכל יודעים כי בשונה מחובת ארבע כוסות לפסח, הרי לבישת ציצית אינה חובה מעיקר הדין, ומי שאינו עוטה בגד בעל ארבע כנפות, הרי מעיקר הדין הוא פטור לגמרי מן המצוה.

⁶ אגב, דווקא את בנו-שלו לא הצליח מר סומר להכניס בבריתו של אברהם אבינו ביום השמיני ללידתו, אחר שאף לא אחד מהמוהלים שנקראו למצוה לא נענה, ורק מאוחר יותר נמצא האמיץ.

למרות זאת, באמצע תש"ד אנחנו מוצאים את מר סומר כותב מכתב ל"מר קולה", יהודי שלעת הזאת היה רועה צאן, ומבקש את סיועו:

"... פגשתי לפני כעשרה ימים את חותני (הרב ליבר), והוא ביקש למסור לך את הרעיון הבא. כפי שאתה יודע, זה מספר חודשים אי אפשר למצוא בצרפת ציציות, והרי אתה יכולת לייצרם! (ואולי רק אתה בצרפת כולה...). אתה יודע שדי שהצמר ליצור הציצית יהיה מהגז ועד לטוויה "טווי לשמו". היות ואתה כעת רועה צאן, שמא תוכל לקנות מעט צמר מהגז ולמסור אותו לאביך, או לרב שוורץ... תוך בקשה שייצרו ציציות. דבר זה יסייע לנו ליצור מלאי קטן של ציציות, דבר שהיה מועיל לאחינו. הרעיון נראה לי טוב מאוד, ולכן מיהרתי לפנות אליך...".

והרי זה ממש פלא, הלוא כאמור, כלל וכלל לא בחובה עסקינו, ואם כן מה להם כל כך להתאמץ עליה בשעה כה קשה? ואולי דווקא היא הנותנת! דברי הגמרא במנחות (מא ע"א): "בזמן דאיכא ריתחא ענשינן" על אי קיום מצות עשה זו, היא היא שעמדה לנגד עיניהם. דווקא שעת סכנה, "דאיכא ריתחא", ראויה ליתר מאמץ. "אשריכם ישראל!"

ואכן, יהודים ניסו לשמר, עד כמה שרק היה ניתן, את אורח החיים היהודי. בהקשר דומה נציין כדוגמה, "נזיפה" של "המשרד לטיפול בבעיות יהודיות" של ממשלת ווישי (1942), במופקד על חינוך בני הנוער. "המשרד" מתרעם על שחרור נערים מהשתתפות פעילה – כתיבה - בבית הספר בשבתות, דבר שלדידו אינו קביל כלל ועיקר. זו עבירה משמעתית חמורה, החורגת מכל נוהל וסדר! ועוד הם טוענים, למיטב ידיעתם גם "הרבנות" ["מטעם"?] אינה מורה לנהוג כך! יתרה מזאת, הם מציינים שעד היום לא קרה כדבר הזה עם שום תלמיד, ואפילו תלמידים קתוליים ופרוטסטנטיים לא ביקשו להיעדר בימי ראשון...

נשוב למר סומר. לא רק במחסור גשמי הוא מטפל, גם בנסיונות לאיתור נעדרים והענקת סיוע לבני משפחתם. בין ה- 3 ביולי 1944 ועד 25 ביולי אותה שנה, בדחיסות של שלושה שבועות, מקבל מר סומר שלושה מכתבים מגב' שטרסל. בראשון, מה- 3 ליולי, היא כותבת לו כך:

"מר סומר הנכבד. אני פונה אליך ואיני יודעת למי אוכל לפנות, על מת לקבל ידיעה כלשהי אודות בעלי. אני מיואשת. הוא נלקח ממני ע"י צבא הכיבוש ביום ו' אחה"צ והועבר לעיר קהור. האם תוכל לבדוק האם הוא עדיין בקהור, או שמא נשלח למחנה אחר?... הוא נעצר ביום ו', בשעה 2:00 אחה"צ, אפילו לא לבש מעיל... איני יודעת מה אירע לו אח"כ. דבר אחד בלבד אני יודעת, שהוא הלך ואיני יודעת לאן... אני מתחננת, מר סומר, תעשה את הבלתי אפשרי על מנת להודיע לי מה אירע לו. אני לבדי עם שני ילדי הקטנים ואין לי אדם אחד עמו אוכל להחליף מילים. אני מתמוטטת מצער... אני מקווה שמכתב זה יזכה לתשובה, הרי בך שמתי את כל תקוותי... באם תדע איפה הוא, אנא הודיע לי גם אם ניתן לשלוח לו חולצה ולבנים להחלפה, וגם חליפה, ואם אפשר לשלוח לו מזון...".

שלושה ימים מאוחר יותר, ב- 6 ביולי היא כותבת:

"אדוני הרב הסייעודי, אתמול בערב נמסרה לי הבשורה המרה על מות בעלי, ולכן אין כבר צורך לחפש אחריו. הוא נורה על ידי הגרמנים ביום ששי שעבר, 18 ק"מ מקהור. אני מקוה שכאשר אתאושש מעט אפנה אליך על מנת שתבוא עמי למקום להגיד את התפילות. הוא נקבר על ידי העירייה המקומית ללא כל טקס דתי... אין לי כח לכתוב לך יותר...".

ולבסוף, ב- 25 ביולי היא כותבת :

"אדוני הרב, אני מודה לך על מכתביך ואני מודה לך שהסכמת ללוות אותי לביקור בחלקת הקבר של בעלי ע"ה. לדאבון הלב, אין כרגע רכבות. חשבתי לגשת לשם לפני שבוע, אבל הומלץ לי לא לעשות כן. המקום אינו בטוח. איני יודעת מה לעשות. כל כך אני רוצה לגשת לשם. קשה לי להשלים עם האסון שקרה לי. הייתי רוצה לדבר עם אלו שדאגו לקבורה ולהראות להם את התמונה שלו... ראש העיריה... כתב לי שזיהו אותו על פי תלושי הקצבת הטבק שהחזיק בארנק, אבל בכל זאת איני מאמינה עד שאהיה במקום ועד שיהיו לי הוכחות ברורות שיסירו כל ספק. אדוני הרב, יש לי בקשה גדולה אליך. גיסתי חוששת מלספר את האמת להוריה, ולכן אין מי שיגיד עליו קדיש. אני פונה אליך ומבקשת אם תוכל להגיד קדיש לזכרו. אין במשפחתנו גבר שאוכל לפנות אליו שיעשה זאת. שם בעלי היה אהרן, ואביו יעקב... ברגע שהרכבות יסעו שוב אני מבקשת ממך לבוא אלי... אני מבקשת את סליחתך על שאני פונה שוב אליך, רק גיסי היו יכולים לעזור לי בזה, אבל הם רחוקים מדי כדי שאוכל לפנות אליהם. משפחת בעלי אינה מתעניינת בכל זה; זה מצער אבל זו עובדה... סליחה על המכתב הארוך הזה... אבל אתה האיש היחיד שגילה הבנה למצבי באסון אשר פקד אותי, ואני מאוד מודה לך...".

הא לך חסד, חסד של אמת עם המתים ועם החיים, ואף נגיעה בסוגיית היתר עגונות, שכן מתברר שהזיהוי – לפחות אותה שעה – לא היה וודאי לחלוטין.

דומה כי לשיא פועלם - בעיני, לכל הפחות - הגיעו סבא וסבתא בעניין שהחל אז, ממשיך היום, ועוד ימשיך – בע"ה – לדורי-דורות. מעשה שהיה כך היה: תקופה מסויימת במהלך המלחמה נתנה משפחת סומר מעון ומחסה בביתם לחמישה-עשר פליטים. לעזרה וסיוע נשכרו שרותיה של אישה יהודייה שגורשה עם בעלה – כ"נתיני העם הגרמני" - למחנה גירס, שלמרגלות הפירנאים. כעבור זמן-מה, אב המשפחה נשלח "מזרחה" ואשתו החליטה להצטרף אליו. ארבעת ילדיהם הגדולים נשלחו על ידם עוד לפני המלחמה לאנגליה ולארצות הברית, ושני ילדיהם הקטנים הוצאו ממחנה גירס על ידי מתנדבי ה-quakers הפרוטסטנטים והוכנסו תחילה לשני מוסדות. כעבור מספר חודשים החליטו סבא וסבתא לאחדם ולארחם בביתם, עד שהסכנה לפליטים גדלה והם חולצו למוסד. כאשר צרפת שוחרה הם חזרו לבית סומר, "עד שההורים ישובו". כך עברה שנה, ועוד שנה, ועוד שנה, עד שהיה ברור שההורים כבר לא ישובו. [היום אנחנו יודעים: הם ניספו באושוויץ]. אותה שעה גם היה ברור שהם לא עוזבים את הבית, שהם חלק מהמשפחה לכל דבר ולכל עניין ולמשפחת סומר התווספו, באימוץ מלא, אח ואחות. לא שבעה ילדים יגדלו בבית, אלא תשעה. ואכן, מאז ועד היום הזה, הם ובני זוגם – אחר שנישאו – הם דודים ודודות לכל דבר ועניין, בניהם הם נכדים לרוברט ופאולינה סומר, לי הם בני-דודים ולילדיי הם בני-דודים-שניים. כך אז, כך היום, וכך מחר. היה בכך מימוש מופתי ונדיר למה שאמרו חכמים בכתובות (נ ע"א): " 'אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת' (תהלים קו), וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת?... רבי שמואל בר נחמני אמר, זה המגדל יתום בתוך ביתו ומשיאן!" פרק זה ביומנו של סבא, נחתם כך: "סיבה עצובה, תוצאה משמחת".

וכך כתב נשיא הקונסיסטואר למר סומר, בתום המלחמה: "שימשת בתפקידך ללא חולשה ועמדת על משמרתך עד ליום השחרור מבלי שזנחת אפילו ליום אחד את הסיוע החומרי והנפשי ליהודים הפזורים באזור טולוז... הקונסיסטואר המרכזי רוצה להביע את הוקרתו לך על עמידתך האיתנה ולהודות לך על השירות הנעלה שעשית למען יהדות צרפת".